

IQTISODIY GENDER TAFOVUT VA AYOLLARNING SIYOSIY ISHTIROKIDAGI TO‘SIQLAR: UNESCO FRAMEWORKI ASOSIDA TAHLIL

Kokanova Nursuliu

**Yoshlar ishlari agentligi ta’lim, ilm-fan, bolalar va xotin-qizlar siyosatini
muvofiqlashtirish boshqarmasi bosh mutaxassisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda iqtisodiy gender tafovut ayollarning siyosiy ishtirokiga qanday to‘sqinlik qilayotgani UNESCO frameworki asosida tahlil qilinadi. Jahon iqtisodiy forumining 2025-yilgi ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda iqtisodiy ishtirok subindeksi 0,558 ballni tashkil etadi. Ayollar umumiy ishchi kuchining atigi 39,9 foizini, erkaklar esa 72,1 foizini tashkil qiladi. Gender ish haqi tafovuti 34 foizga yetgan – bu global o‘rtacha 20 foizdan 1,7 baravar yuqori. UNESCO frameworkining 5 mezonini bo‘yicha baholash shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston eng past ballni “monitoring va baholash” bo‘yicha olgan. UN CEDAW qo‘mitasining 2022-yilgi tavsiyalari ham hali to‘liq amalga oshirilmagan. Iqtisodiy mustaqillikka ega bo‘lmagan ayollar siyosiy kampaniyalar olib borish va qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etish imkoniyatidan mahrum.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy gender tafovut, ayollar siyosiy ishtiroki, UNESCO frameworki, gender ish haqi tafovuti, UN CEDAW, O‘zbekiston, iqtisodiy mustaqillik, monitoring tizimi, norasmiy bandlik, siyosiy to‘siqlar

Ayollarning siyosiy ishtiroki nafaqat huquqiy normalar va kvotalar, balki iqtisodiy omillarga ham bog‘liq. Iqtisodiy mustaqillikka ega bo‘lmagan ayollar siyosiy kampaniyalarni moliyalashtirish, siyosiy partiyalarga a‘zo bo‘lish va saylovlarda qatnashish imkoniyatiga ega emas. Shu sababli, iqtisodiy gender tafovutni tahlil qilmasdan turib, ayollarning siyosiy ishtirokidagi to‘siqlarni to‘liq tushunib bo‘lmaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi – O‘zbekistonda iqtisodiy gender tafovutning holatini tahlil qilish va uning ayollarning siyosiy ishtirokiga ta‘sirini UNESCO frameworki asosida baholash. Tadqiqotda institutsional tahlil, qiyosiy tahlil va statistik ma’lumotlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanilgan.

1. O‘zbekistonda iqtisodiy gender tafovutning holati

Jahon iqtisodiy forumining (WEF) 2025-yilgi Global gender tafovut hisobotiga ko‘ra, O‘zbekistonda iqtisodiy ishtirok va imkoniyatlar subindeksi 0,558 ballni tashkil etadi (maksimal 1 ball). Bu ko‘rsatkich bo‘yicha O‘zbekiston dunyoning past o‘rindagi mamlakatlari qatoriga kiradi (WEF, 2025).

Ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki keskin past. Ayollar umumiy ishchi kuchining atigi 39,9 foizini tashkil etsa, erkaklarda bu ko‘rsatkich 72,1 foizni tashkil qiladi. Ya‘ni, ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki erkaklarnikiga nisbatan deyarli ikki baravar past (WEF, 2025).

Eng jiddiy muammolardan biri – gender ish haqi tafovuti. O‘zbekistonda ayollar erkaklarnikiga nisbatan o‘rtacha 34 foizga kam maosh oladi. Ayollarning o‘rtacha yillik daromadi erkaklarnikidan taxminan 9 200 AQSh dollariga kam. Bu farq nafaqat ayollarning iqtisodiy mustaqilligiga, balki ularning ijtimoiy holatiga ham jiddiy putur yetkazadi (WEF, 2025).

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) prognozlariga ko‘ra, 2025-yilda global gender ish haqi tafovuti asta-sekin kamayib borishi kutilmoqda. Biroq, O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda bu tafovut 25-35 foiz atrofida saqlanib qolishi prognoz qilinmoqda (ILO, 2025).

2. O‘zbekistondagi gender ish haqi tafovutining global o‘rtacha bilan taqqoslanishi

Global miqyosda gender ish haqi tafovuti o‘rtacha 20 foizni tashkil etadi. Ya‘ni, dunyoda ayollar erkaklarnikiga nisbatan o‘rtacha 20 foizga kam maosh oladi. O‘zbekistonda bu ko‘rsatkich 34 foizni tashkil etadi. Demak, O‘zbekistondagi gender ish haqi tafovuti global o‘rtachadan 1,7 baravar yuqori (WEF, 2025; ILO, 2025).

Bundan tashqari, ayollarning norasmiy bandlikdagi ulushi yuqoriligicha qolmoqda. Norasmiy bandlikda ishlayotgan ayollar mehnat qonunchiligi himoyasidan tashqarida bo‘lib, ularning daromadlari va ijtimoiy kafolatlari past darajada. UN CEDAW qo‘mitasi O‘zbekistonga ayollarning norasmiy bandlikdan rasmiy bandlikka o‘tishini ta‘minlashni tavsiya qilgan (UN CEDAW, 2022).

3. UNESCO frameworki asosida baholash

UNESCOning “Gender Equality in Politics” (Siyosatda gender tengligi) monitoring frameworki 5 asosiy mezondan iborat: (1) normativ-huquqiy baza, (2) institutsional mexanizmlar, (3) siyosiy partiyalar, (4) saylov tizimi, (5) monitoring va baholash (UNESCO, 2020).

Ushbu framework asosida O‘zbekistonni baholaganda, quyidagi natijalar qayd etiladi:

Normativ-huquqiy baza – yuqori baho. Gender tenglik bo‘yicha qonunlar qabul qilingan.

Institutsional mexanizmlar – o‘rta baho. Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi faoliyat yuritadi, ammo resurslar cheklangan.

Siyosiy partiyalar – o‘rta baho. Kvotalar joriy etilgan, ammo partiyalar ichidagi gender to‘siqlar saqlanmoqda.

Saylov tizimi – o‘rta baho. Aralash saylov tizimi joriy etilgan.

Monitoring va baholash – eng past baho. Gender tenglik siyosatining ta‘sirini o‘lchash, muntazam hisobot berish va tuzatish mexanizmlari yo‘lga qo‘yilmagan.

Aynan “monitoring va baholash” mezonidagi zaiflik iqtisodiy gender tafovutni kamaytirish bo‘yicha hech qanday muntazam monitoring yoki ta‘sirni baholash tizimi mavjud emasligida namoyon bo‘ladi. Natijada, qabul qilingan qonunlar va dasturlarning samaradorligi noma‘lumligicha qolmoqda.

4. UN CEDAW tavsiyalarining ijro etilishi

UN CEDAW qo‘mitasining 2022-yilgi 81-sessiyasida O‘zbekiston bo‘yicha bir qator tavsiyalar ishlab chiqilgan edi. Asosiy tavsiyalar quyidagilardan iborat edi (UN CEDAW, 2022):

- (a) boshqaruv lavozimlariga ayollarni tayyorlash bo‘yicha Harakat rejasini qabul qilish;
- (b) ayollarning norasmiy bandlikdan rasmiy bandlikka o‘tishini ta‘minlash;
- (c) teng mehnatga teng haq to‘lash tamoyilini samarali amalga oshirish;
- (d) ayollar uchun taqiqlangan kasblar ro‘yxatini qayta ko‘rib chiqish.

2025-yilga kelib, ya‘ni tavsiyalar berilganiga 3 yil to‘lganiga qaramay, mazkur tavsiyalarning hech biri to‘liq amalga oshirilmagan. Oila va gender ilmiy-tadqiqot institutining 2025-yilgi tahliliy ma‘lumotiga ko‘ra, boshqaruv lavozimlarida ayollar ulushi hali ham 12 foiz atrofida qolmoqda (Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti, 2025).

5. Iqtisodiy tafovutning siyosiy ishtirokka ta‘siri

Iqtisodiy mustaqillikka ega bo‘lmagan ayollar siyosiy ishtirokning barcha bosqichlarida to‘siqlarga duch keladi:

Birinchi, siyosiy kampaniyalarni moliyalashtirish imkoniyati cheklanadi. Saylovoldi tashviqoti, reklama materiallari, targ'ibot tadbirlari – bularning barchasi moliyaviy resurslarni talab qiladi. Daromadi past bo'lgan ayollar bunday imkoniyatlarga ega emas.

Ikkinchi, siyosiy partiyalarga a'zo bo'lish va partiyaviy faoliyat bilan shug'ullanish qiyinlashadi. Partiyaviy faoliyat vaqt va moliyaviy resurslarni talab qiladi. Ko'p hollarda ayollar oilaviy majburiyatlar va ish bilan bandligi sababli siyosiy faoliyatga vaqt ajrata olmaydi.

Uchinchi, qaror qabul qilish jarayonlariga kirish imkoniyati cheklanadi. Iqtisodiy jihatdan qaram bo'lgan ayollar mustaqil qaror qabul qila olmaydi va ko'pincha siyosiy jarayonlarning chetida qoladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, daromadi yuqori bo'lgan ayollarning siyosiy faolligi 3 baravar yuqori. Bu iqtisodiy omillarning siyosiy ishtirokka ta'sirining aniq dalilidir.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchi, O'zbekistonda iqtisodiy gender tafovut keskin darajada yuqori. Ayollar umumiy ishchi kuchining atigi 39,9 foizini tashkil etadi. Gender ish haqi tafovuti 34 foizga yetgan – bu global o'rtacha 20 foizdan 1,7 baravar yuqori. Ayollarning o'rtacha yillik daromadi erkaklarnikidan 9 200 AQSh dollariga kam.

Ikkinchi, UNESCO frameworki bo'yicha baholash shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston eng past ballni “monitoring va baholash” mezonida olgan. Iqtisodiy gender tafovutni kamaytirish bo'yicha hech qanday muntazam monitoring yoki ta'sirni baholash tizimi mavjud emas.

Uchinchi, UN CEDAW qo'mitasining 2022-yilgi tavsiyalari 3 yil o'tganiga qaramay hali to'liq amalga oshirilmagan. Boshqaruv lavozimlarida ayollar ulushi atigi 12 foiz atrofida qolmoqda.

To'rtinchi, iqtisodiy mustaqillikka ega bo'lmagan ayollar siyosiy kampaniyalarni moliyalashtirish, siyosiy partiyalarga a'zo bo'lish va qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etish imkoniyatidan mahrum. Daromadi yuqori bo'lgan ayollarning siyosiy faolligi 3 baravar yuqori.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. World Economic Forum (WEF). (2025). Global Gender Gap Report 2025. Geneva: WEF.
2. International Labour Organization (ILO). (2025). World Employment and Social Outlook: Trends 2025. Geneva: ILO.
3. UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW). (2022). Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Uzbekistan. 81st session.
4. UNESCO. (2020). Gender Equality in Politics: Monitoring Framework and Indicators. Paris: UNESCO Publishing.
5. Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti. (2025). “Global gender tafovut” indeksida O'zbekiston o'rnini yaxshilash masalasi: tahliliy ma'lumot. Toshkent.